

3 Бөлім.
ЭТНОПЕДАГОГИКА. МЕКТЕП ЖӘНЕ МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ
ПЕДАГОГИКА
Раздел 3.
ЭТНОПЕДАГОГИКА. ШКОЛЬНАЯ И ДОШКОЛЬНАЯ
ПЕДАГОГИКА
Part 3.
ETHNOPEDAGOGY. SCHOOL AND PRESCHOOL PEDAGOGY

ӘОЖ 373, 2:502

FTAMP 14.23.09

<https://doi.org/10.48371/PEDS.2026.82.3.049>

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ
МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ПЕДАГОГТІҢ РӨЛІ:
САПАЛЫҚ ТАЛДАУ

*Жакупова А.Ж.¹, Капсанова Г.Б.², Имамбекова А.С.³, Смагулова Б.Б.⁴

*^{1,2}Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы, Қазақстан

³КМҚК №186 бөбекжай-балабақшасы, Алматы, Қазақстан

⁴КМҚК «Ұлан» бөбекжай-балабақшасы, Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Экологиялық мәдениетті қалыптастыру мемлекеттік саясаттың маңызды бағыттарының бірі болып отыр. Осы тұрғыдан алғанда, экологиялық тәрбиені мектепке дейінгі кезеңнен бастау маңызды. Баланың табиғатқа деген алғашқы көзқарасы, қоршаған ортаға қамқорлық, жанашырлық таныту және т.б. қарапайым мінез-құлық дағдылары дәл осы кезеңде қалыптасады. Мектеп жасына дейінгі баланың қоршаған ортаға жауапты мінез-құлқын, құндылықтық қарым-қатынасын қалыптастыруда педагогтің ықпалы зор. Зерттеудің мақсаты – мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастырудағы педагог рөлін педагогтердің өзіндік тәжірибесі мен көзқарастары негізінде сипаттау. Зерттеу сапалық сипаттамалық дизайнда жүргізілді. Мақсатты-критерийлік іріктеу арқылы екі мектепке дейінгі ұйымнан кемінде үш жыл еңбек өтілі бар 31 педагог-тәрбиеші қатысты. Деректер үш топта (10/10/11) өткізілген 12 сұрақтан тұратын фокус-топтық жартылай құрылымдалған сұхбат арқылы жиналып, Braun және Clarke ұсынған индуктивті тақырыптық талдау тәсілімен MAXQDA 24.4.0 бағдарламасында өңделді. Екі негізгі тақырып анықталды: 1) педагогтің тұлғалық экологиялық дағдылары мен тәжірибесі; 2) педагогтің ата-анамен және қоғаммен серіктестік іс-әрекеті. Ең жиі кодталған сегменттер «жауапкершілік» (n=13), «үлгі көрсету» (n=10), «ресурстарды үнемдеу» (n=10) және «белсенді іс-шаралар ұйымдастыру» (n=10) болды. Нәтижелер педагогтердің экологиялық тәрбиедегі өз рөлін

күнделікті мінез-құлық үлгісі және отбасы-қоғаммен серіктестік арқылы сипаттайтынын көрсетті.

Мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыруда мектепке дейінгі ұйым маманы табиғатты таныстырушы ғана емес, экологиялық мінез-құлық үлгісін көрсетуші, балаларды қоршаған ортаны қорғау тәжірибесіне бағыттаушы және ата-ананы қоғамдық экологиялық тәрбие үдерісіне тартушы негізгі тұлға ретінде анықталып отыр.

Тірек сөздер: мектепке дейінгі білім беру, мектеп жасына дейінгі балалар, мектепке дейінгі ұйым маманы, экологиялық білім беру, экологиялық мәдениет, экологиялық іс-әрекет, фокус-топтық сұхбат, тақырыптық талдау

Кіріспе

БҰҰ Экологиялық Бас Ассамблеясы (UNEA-7) 2025 жылы климаттық өзгеріс, биоалуантүрлілікті сақтау, табиғаттың ластануымен күресуде көпжақты шешімдер қабылдады. Бұл шешімдер еліміздегі экологиялық білім беруді трансформациялауға негізделген болашақтағы жұмыс бағыттарын айқындайды [1].

Қазіргі таңда еліміздегі экологиялық мәдениетті дамытудағы кешенді тәсілі – 2024-2029 жылдарға арналған «Таза Қазақстан» тұжырымдамасы [2]. «Таза Қазақстан» тұжырымдамасының мақсатына сай 2029 жылы экологиялық ғылыми-практикалық білім беру жүйесіндегі 622 «Жасыл балабақша» желісін құруды міндеттеп отыр. Бұл сәйкесінше «Жасыл» білім беруге негізделген тәжірибелік алаңдарын құру, мектепке дейінгі экологиялық білім беру және тәрбиелеуді қайта талдау, трансформациялау мен дамыту мәселесін өзектендіреді. Мектепке дейінгі кезең бастапқы экологиялық мәдениеттің қалыптасуында маңызды уақыт. Сондықтан экологиялық білім беру ортасын тиімді ұйымдастырумен қатар, баланың табиғатқа құндылықтық қатынасын, мінез-құлқын қалыптастыруда педагогтің кәсіби дайындығы мен экологиялық жауапкершілігіне, жалпы қоғамдық белсенділігіне де басымдық беріліп отыр.

Мектепке дейінгі экологиялық білім беру мәселесіне арналған шетелдік зерттеулер педагогтің рөлін бірнеше өзара байланысты бағытта қарастырады. N.M. Ardoin, A.W. Bowers [3] өз зерттеулерінде мектепке дейінгі кезең баланың табиғат туралы түсінігін кеңейтіп, қоршаған ортаға жауапты қарым-қатынасын қалыптастыруға ықпал ететін маңызды кезең, сондықтан педагог жетекшілігін маңызды деп сипаттайды. Педагогтің бағыттаушы рөлін, табиғатпен тікелей тәжірибені ұйымдастырып, әлеуметтік өзара әрекетті ерте жастағы экологиялық білім берудің маңызды шарты ретінде қарастырады. Z. Güvenir, L. Türkmen [4] педагог мектеп жасына дейінгі балалардың тұрақты даму дағдыларын қалыптастыруда жалпылай үстірт ақпарат беруден гөрі, 3R қағидасына негізделген баланың тікелей қатысуын қамтамасыз ететін, белсенді тәжірибелер арқылы жүргізудің маңыздылығын атап көрсетті.

Т. Podanyova, N.Sazonova, М. Tokareva [5] педагогті баладағы экологиялық мәдениетіне және мінез-құлқына ықпал етуші, отбасы мен балабақша арасындағы тығыз байланысты қалыптастырушы ретінде анықталса, V. Bergan және басқалары [6] педагог рөлін табиғат аясында балалармен бірлескен білім ортасын құру арқылы тәжірибені ұйымдастырушы, бала бастамасын қолдаушы, белсенді серіктес ретінде сипаттайды. Н. Luo, W.C. Li [7] ерте жастан экологиялық білім беруде педагогтің жеке экологиялық ұстанымы мен кәсіби әрекеті де маңызды екендігімен қатар, педагогтің экологиялық көшбасшылық рөлі болашақ тұрақтылықты қамтамасыз етудің маңызды факторы ретінде қарастырады.

Осы тұрғыдан алғанда, бірінші бағыт педагогтің кәсіби-педагогикалық әрекетіне басымдық берсе, екінші бағыт оның тұлғалық экологиялық құндылықтары мен мінез-құлқын маңызды фактор ретінде қарастырады.

Отандық зерттеулерде А.К. Айтпаева және Г.Т. Абитова [8] қоршаған ортамен таныстыруда балалардың танымдық белсенділігін, өзіндік әрекетін және табиғи-әлеуметтік ортаға дұрыс қатынасын қалыптастырудың маңызын көрсетсе, Г.К. Ибрагимова мен Р.М. Сатыбаева [9] мектепке дейінгі ұйым педагогінің рөлін тәжірибелік міндеттерді шешуге және жаңа педагогикалық тәсілдерді тәжірибеге енгізуге қабілетті кәсіби даярлығы мен тәжірибеге бағдарланған педагогикалық әрекетін қарастырады. Г.К. Сатыбалдиева, Э.С. Бөрібай, А.Ш. Утарбаева [10] баланың экологиялық дүниетанымы мен табиғатқа жауапты қарым-қатынасын қалыптастырудағы маңызын айқындауда педагогтің экологиялық білімі қалыптасқан тәрбиеші болуын мектепке дейінгі экологиялық білім берудің маңызды шарты ретінде анықтайды.

Г.Б. Капсанова және И. Улуташ [11] мектеп жасына дейінгі балалардың адам мен табиғат арасындағы өзара байланысты түсінуі, қоршаған ортаға жауапкершілікті қарым-қатынасын тұлғаның экологиялық сауаттылығымен байланыстырады.

Ғылыми еңбектерді салыстырмалы талдауда шетелдік зерттеулерде мектепке дейінгі экологиялық білім беру үдерісіндегі педагог белсенді ұйымдастырушы, экологиялық мінез-құлықтың үлгісі, балалардың субъектілігін қолдап, отбасы мен қоғам арасындағы өзара әрекетті үйлестіруші ретінде қарастырылады [3-7]. Отандық еңбектер экологиялық білім мазмұны, баланың экологиялық сауаттылығы және педагогтің кәсіби даярлығы туралы маңызды негіз береді [8–11]. Дегенмен мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің өз тәжірибесінде экологиялық тәрбиеге қандай рөл беретінін, жеке экологиялық мінез-құлық пен отбасы-қоғам серіктестігін қалай байланыстыратынын сапалық деректер арқылы ашатын зерттеулер шектеулі. Осыған байланысты бұл зерттеу балалардың экологиялық мәдениет деңгейін өлшеу емес, мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің өзіндік тәжірибесі мен көзқарастарын индуктивті тақырыптық талдау арқылы жүйелеу болып табылады. Бұл мектепке дейінгі экологиялық білім беруде педагог рөлінің маңыздылығын, ерекшелігін сипаттауға мүмкіндік береді және кейінгі зерттеулерге эмпирикалық негіз ұсынады.

Зерттеудің мақсаты – мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастырудағы педагогтің рөлін педагогтердің өзіндік тәжірибесі мен көзқарастары негізінде сипаттау. Зерттеу сұрағы: мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыруда педагогтер өз рөлін қалай сипаттайды? Бұл зерттеу сұрағы мектеп жасына дейінгі балаларда экологиялық мәдениетті қалыптастыруда педагогтердің экологиялық білім беру тәжірибесін, тұлғалық экологиялық дағдылары мен экологиялық тәрбие берудегі тиімді іс-әрекеттерін анықтауға бағытталады.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу дизайны

Зерттеу сапалық сипаттамалық (qualitative descriptive) дизайнда жүргізілді [12]. Деректерді талдауда V. Braun және V. Clarke ұсынған индуктивті тақырыптық талдау әдісі қолданылды [13]. Бұл әдіс педагогтердің тәжірибесін, жеке көзқарасын, экологиялық білім беруді ұйымдастыру ерекшеліктерін талдауда деректерден қайталанатын мағыналық үлгілерді анықтауға мүмкіндік береді.

Қатысушылар

Зерттеу нысанына №186 және «Ұлан» бөбекжай-балабақшасының педагог-тәрбиешілері қатысты. Жалпы қатысушылар саны 31. Қатысушылардың барлығы экологиялық білім беру мен тәрбиелеу жұмыстарын тәжірибеде жүзеге асырып отырған педагогтер. Іріктеу критерийлері:

- Мектепке дейінгі ұйым маманы ретінде тек педагог-тәрбиешілер;
- Кемі 3 жылдық тәжірибесі болуы.

Қатысушылар зерттеу мақсатымен таныса отырып, ерікті түрде қатысты. Қатысушыларға кез-келген уақытта бас тарту құқығы түсіндірілді. Деректер тек зерттеу мақсатында қолданылып, этикалық норма қағидалары сақталды. Қатысушылардың жеке мәліметтері құпия қалып, есімдерінің орнына «P1–P31» шартты белгілері қолданылды.

Зерттеу материалы

Зерттеу мақсатына жету үшін негізгі зерттеу құралы ретінде жартылай құрылымдалған фокус-топ таңдалды. Фокус-топтың сұхбат хаттамасы үш тақырыптық блоктан тұратын 12 сұрақты қамтыды: 1) педагогтің экологиялық білім беру тәжірибесі; 2) педагогтің тұлғалық экологиялық мінез-құлқы; 3) ата-аналармен және қоғамдық ұйымдармен серіктестік әрекеттері. Сұрақтар зерттеу мақсаты мен зерттеу сұрағына сәйкестендіріліп, алдын-ала дайындалды. Мысалы:

- Экологиялық білім беруді күнделікті оқыту және тәрбиелеу үдерісіне қалай кіріктіресіз?
- Балаларда қоршаған ортасына жауапты қарым-қатынасын қалыптастыру үшін қандай әдістер мен тәжірибелік жұмыстарды қолданасыз?
- Педагогтің жеке экологиялық мінез-құлқы балаларға қалай үлгі болады?

- Күнделікті өміріңізде қандай экологиялық әдеттерді (суды үнемдеу, қалдықтарды сұрыптау т.б.) ұстанасыз?

- Ата-аналармен қандай экологиялық іс-шаралар немесе жобалар ұйымдастырдыңыз?

- Қоғамдық ұйымдармен қандай экологиялық акцияларға қатыстыңыз? т.б.

Сұхбатқа педагогтер 10-11 педагогтен құралған 3 топ (10/10/11) түрінде қатысты. Сұхбат 2025 жылдың қараша айында онлайн форматта өткізілді. Әр фокус-топтың сұхбат ұзақтығы шамамен 90–100 минутты құрады. Сұхбат модераторы зерттеудің бірінші авторы. Фокус-топтық форматтың ерекшелігіне байланысты модератор талқылаудың басында дұрыс немесе бұрыс жауаптың болмайтынын, әр қатысушының жеке тәжірибесі мен көзқарасының зерттеу үшін маңызды екенін түсіндірді.

Педагогтер экологиялық білім беруде өзіндік экологиялық дағдылары мен кәсіби тәжірибелерімен бөлісті. Сұхбат барысында бір-бірінің жауаптарын толықтыруына және тәжірибеден нақты мысалдар келтіруіне, еркін пікір алмасуына мүмкіндік берілді. Қатысушылардың келісімімен сұхбат аудиоға жазылды. Сұхбат аяқталғаннан кейін аудиожазбалар мәтіндік форматқа транскрипцияланды.

Деректердің өңделуі

Деректерді талдауда индуктивті тақырыптық талдау әдісі қолданылды [13]. Талдаудың бірлігі ретінде фокус-топтық сұхбаттардың мәтіндік транскриптітеріндегі мағыналық сегменттер алынды. Алдын ала дайын кодтық санаттар қолданылмай, кодтар деректерден индуктивті түрде қалыптастырылды.

Талдау V. Braun және V. Clarke ұсынған логикаға сәйкес кезең-кезеңімен жүргізілді: транскриптітермен танысу; бастапқы кодтарды қалыптастыру; мазмұндық жақын кодтарды категорияларға біріктіру және бастапқы тақырыптарды құру; тақырыптарды деректермен қайта салыстырып тексеру; тақырыптарды нақтылау және атау; нәтижелерді дәйексөздермен негіздеп баяндау [13]. Кодтау бағыты «мәтіндік сегмент → код → категория → тақырып» қағидасымен ұйымдастырылды. Деректерді ұйымдастыру және кодтау үшін MAXQDA 24.4.0 бағдарламасы пайдаланылды (1-кесте).

Кесте 1 – Мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастырудағы педагог рөліне қатысты кодтар құрылымы

Негізгі тақырып	Категория	Код (n)	Код-талған сегмент саны	Үлгі дәйексөз
Педагогтің тұлғалық экологиялық дағдылары мен тәжірибесі	Экологиялық құндылық	Жауапкершілік	13	«Мен жауапкершілік пен табиғатқа ұқыпты қарау құндылықтарын басшылыққа аламын... Бұл

				қоғамда экологиялық мәдениеттің қалыптасуына және қоршаған ортаға деген жауапкершіліктің артуына ықпал етеді» (P5).
	Экологиялық мінез-құлық	Үлгі көрсету	10	«Қалдықтарды сұрыптау, ресурстарды үнемдеу және экологиялық бастамаларға қатысу арқылы өзгелерге үлгі көрсетемін» (P5).
	Экологиялық тәжірибе	Ресурстарды үнемдеу	10	«Күнделікті қағазды үнемдеу, электр энергиясы мен суды тиімді пайдалану, қайта өңдеуге болатын материалдарды қолдануды жүзеге асырамын» (P21).
Педагогтің ата-анамен, қоғаммен серіктестік іс-әрекеті	Ата-анамен серіктестік	Белсенді іс-шаралар ұйымдастыру	10	«Бірлескен сенбіліктер, шығармашылық байқаулар, экологиялық жобалар, шеберлік сағаттары және табиғатты бақылау сияқты белсенді іс-шаралары ұйымдастырамыз. Осы арқылы балалардың, ата-аналардың да табиғатқа жауапкершілікпен қарауы артады, қалдықтарды сұрыптау, ресурстарды үнемдеу үйренеді» (P10).
	Экологиялық ағарту және коммуникация	Насихаттау	8	«Мен табиғатқа қамқорлықпен қарауды насихаттаймын. Балаларды қоршаған ортаны қорғауға, табиғи ресурстарды үнемдеуге үйретемін» (P28).
	Қоғамдық экологиялық белсенділік	Қоғамдық акциялар	8	«Экологиялық қоғамдық акциялар мен жобаларға жылына бірнеше рет белсенді қатысамын, балалармен бірге ағаш отырғызу, аула тазалау, құстарға ұя жасап сияқты жұмыстарды ұйымдастырамыз... Сонымен қатар ата-аналардың да экологиялық мәдениетінің де артатынын байқадым, яғни қызығушылықтары байқалады» (P6).

МАХQDA 24.4.0 бағдарламасы транскрипттерді ұйымдастыру, кодталған сегменттерді белгілеу және кодтар мен тақырыптардың байланысын көру үшін техникалық құрал ретінде қолданылды. Бағдарлама сұхбатқа қатысушылардың жауаптарын жүйелеп кодтауға, тақырыптық құрылымды қалыптастыруға, кодтар арасындағы өзара байланыстарды талдауға мүмкіндік берді.

Сұхбатқа қатысушылардың жауаптарын кодтауға екі автор қатысып, кодталған сегменттер, категориялар және негізгі тақырыптар өзара тексерілді, талқылау арқылы соңғы кодтық құрылым қалыптастырылды.

Код жиілігін көрсету үшін n белгісі қолданылды: n – белгілі бір кодқа берілген кодталған мәтін сегменттерінің саны. Бір қатысушы бір код бойынша бірнеше мазмұндық сегмент бере алатындықтан, n қатысушылар санына тең емес және педагогтер көзқарасының басымдығының немесе тақырыптың ғылыми маңыздылығының тікелей өлшемі ретінде қарастырылмайды.

Нәтижелер

Индуктивті тақырыптық талдау нәтижесінде зерттеу сұрағына тікелей қатысты екі негізгі тақырып анықталды: 1) педагогтің тұлғалық экологиялық дағдылары мен тәжірибесі; 2) педагогтің ата-анамен және қоғаммен серіктестік іс-әрекеті. Тақырыптар қатысушылар жауаптарындағы қайталанатын мағыналық үлгілерді біріктіру арқылы қалыптастырылды.

Бірінші тақырып педагогтердің экологиялық құндылықтарды өз мінез-құлқымен байланыстырып сипаттауынан қалыптасты. Мысалы, P5: «Мен жауапкершілік пен табиғатқа ұқыпты қарау құндылықтарын басшылыққа аламын...», ал P21: «Күнделікті қағазды үнемдеу, электр энергиясы мен суды тиімді пайдалану, қайта өңдеуге болатын материалдарды қолдануды жүзеге асырамын», – деп көрсетті. Осы сегменттерден «жауапкершілік», «үлгі көрсету» және «ресурстарды үнемдеу» кодтары қалыптасты. Педагогтер экологиялық тәрбиені тек түсіндірумен емес, күнделікті әрекет арқылы үлгі көрсетумен байланыстырады.

Екінші тақырып ата-аналармен және қоғаммен серіктестікке қатысты жауаптарды біріктірді. P10 бірлескен сенбіліктерді, шығармашылық байқауларды, экологиялық жобалар мен шеберлік сағаттарын ата-анамен ортақ әрекет ретінде сипаттаса, P28 табиғатқа қамқорлықты насихаттау және балаларды табиғи ресурстарды үнемдеуге үйрету тәжірибесін атады. Осы жауаптар «белсенді іс-шаралар ұйымдастыру», «насихаттау» және «қоғамдық акциялар» кодтарын қалыптастыруға негіз болды. Бұл деректер серіктестіктің нақты тиімділігін емес, педагогтердің оны өз кәсіби рөлінің бөлігі ретінде қалай түсіндіретінін көрсетеді.

Талдау барысында тақырыпқа толық сәйкес келмейтін немесе экологиялық мазмұны жеткіліксіз сегменттер де қарастырылды. Мысалы, P6-ның «адалдық, жауапкершілік және сыйластық» туралы жалпы жауабы экологиялық әрекетке тікелей сілтеме жасамағандықтан, ол «жауапкершілік» кодының негізгі дәлелі ретінде пайдаланылмады. Мұндай сегменттерді тақырыпқа күштеп енгізбеу тақырыптық шекараларды нақтылауға мүмкіндік берді. Деректерде дербес қарсы тақырып қалыптастыратындай тұрақты теріс жағдайлар анықталмады.

Тақырыптық талдау нәтижесінде бірінші тақырып аясында «жауапкершілік» (n=13), «үлгі көрсету» (n=10), «ресурстарды үнемдеу» (n=10), ал екінші тақырыпта «белсенді іс-шаралар ұйымдастыру» (n=10), «насихаттау» (n=8), «қоғамдық акциялар» (n=8) кодтары анықталды. Мұндағы n қатысушылар санын емес, кодталған мәтін сегменттерінің жиілігін білдіреді және кодтың педагогтер арасында таралу пайызын көрсетпейді. Толық код-субкод-сегмент моделі көрсетілген (1-сурет).

«КОД-СУБКОД-СЕГМЕНТ» МОДЕЛІ



Сурет 1 - Зерттеу сұрағына қатысты «Код-субкод-сегмент» моделі

Талқылау

Зерттеу нәтижелері педагогтердің рөлін өзара байланысты екі бағытта сипаттайды: педагогтердің тұлғалық экологиялық дағдылары мен кәсіби тәжірибесі болса, екінші ата-анамен және қоғамдық іс-әрекеттері. Біріншісі – педагогтің жеке экологиялық мінез-құлқы, үлгі көрсетуі, екіншісі – экологиялық тәрбиені ата-анамен, қоғаммен серіктестік арқылы кеңейтуі. Бұл құрылым зерттеу мақсаты мен зерттеу сұрағына тікелей сәйкес келеді.

Зерттеу нәтижелерінде «үлгі көрсету», «ресурстарды үнемдеу», «жауапкершілік» кодтары арқылы педагогтің экологиялық мәдениетті тек балаларға түсіндіретін маман емес, өзі де күнделікті өмірде экологиялық мінез-құлық үлгісін көрсететін тұлға ретінде сипаттайды. Бұл V. Bergan және басқалары [6, pp.69-70] көрсеткен педагогтің белсенді қатысуы мен балалардың тәжірибесін ұйымдастырудағы жетекші рөлімен үндеседі.

Екінші тақырыптағы «белсенді іс-шаралар ұйымдастыру», «насихаттау», «қоғамдық акциялар» кодтары арқылы экологиялық тәрбиенің тек балабақша ішінде ғана жүргізіліп қоймай, отбасы және қоғамдық бірлескен әрекеттер негізінде де жүзеге асатын үдеріс екенін көріп отырмыз. Бұл бағыт N.M. Ardoin және A.W. Bowers [3, pp.9-10], T. Podanyova, N. Sazonova, M. Tokareva [5, pp.42] халықаралық зерттеулердегі отбасы, әлеуметтік өзара әрекет және педагогикалық орта туралы тұжырымдармен үндеседі. Бұл зерттеуде ата-аналар мен қоғам өкілдерінен дерек жиналмағандықтан, серіктестіктің нақты тиімділігі туралы емес, педагогтердің оны өз рөлінің бөлігі ретінде қалай сипаттайтыны туралы ғана қорытынды жасауға болады.

Қатысушылардың жауаптарында педагогтің экологиялық мінез-құлықтық үлгісі ретінде «жауапкершілік» код жиілігі жоғары ($n=13$), педагогтің серіктестік іс-әрекеті ретінде «белсенді іс-шаралар» код жиілігі жоғары ($n=10$). Толық деректердің талдануы «Кодтар матрицасында» көрсетіліп отыр (3-сурет).

Система кодов	Документ (1)	СУММА
▼ Экологиялық мәдениетті қалыптастыр		0
▼ Педагогтің ата-анамен, қоғаммен		0
Қоғамдық акциялар	•	8
Белсенді іс-шаралар ұйымда	•	10
Насихаттау	•	8
▼ Педагогтің тұлғалық экологиялық		0
Жауапкершілік	•	13
Үлгі көрсету	•	10
Ресурстарды үнемдеу	•	10
Σ СУММА	59	59

Сурет 2 - MaxQDA бағдарламасында деректердің талдануындағы «Кодтар матрицасы»

Мемлекетімізде мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту үдерісі баланың қоршаған ортамен әрекеттесуін, табиғатқа ұқыпты қатынасын және тәжірибелік әрекеттер арқылы білімін қолдануын қолдауға бағытталған [14]. Осы нормативтік тұрғыдан педагогтердің сұхбатта атаған күнделікті үлгі көрсету, ресурстарды үнемдеу және бірлескен экологиялық әрекеттерін кәсіби практика тұрғысынан түсіндіреді. Практикалық тұрғыдан нәтижелер педагогтердің кәсіби дамуын тек экологиялық білім көлемін арттыру ғана емес, экологиялық мінез-құлықты рефлексиялау, ресурстарды үнемдеу практикасын жүйелеу, балаларға үлгі болу және ата-аналармен, қоғамдық ұйымдармен серіктестік құру дағдыларын дамыту бағыттарын қарастыруға негіз береді.

Нәтижелер екі мектепке дейінгі ұйымдағы 31 педагог-тәрбиешілердің өзіндік тәжірибелік көзқарастарына негізделген; балалар, ата-аналар және қоғамдық ұйым өкілдері дерек көзі ретінде қарастырылмады. Екі ұйымның материалдары бір деректер базасы ретінде талданғандықтан, ұйымдар арасындағы айырмашылықтар арнайы салыстырылған жоқ.

Қорытынды

Мектепке дейінгі кезеңдегі балалар күнінің көп уақытын балабақшада (шамамен 10 –12 сағатын) өткізетін болғандықтан, педагог баланың

экологиялық мәдениетінің қалыптасуында маңызды рөл атқарады. Мектеп жасына дейінгі балаларда экологиялық мәдениетті қалыптастыру процесі күрделі, әрі ұзақ процесс. Ол отбасының, педагогтердің және қоғамдық ұйымдардың ынтымақтастығында үздіксіз дамытылып отырылуы керек.

N.M. Ardoin және A.W. Bowers [3, pp.9-10], мектепке дейінгі экологиялық білім беруде педагогтің отбасымен байланысы, әлеуметтік өзара іс-шараларды ұйымдастыру, экологиялық іс-әрекеттерге қатысу тиімді педагогикалық тәжірибе ретінде көрсетсе, Т. Podanyova, N. Sazonova, M. Tokareva [5, pp.42] балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыруда бірлескен экологиялық іс-әрекеттерінің ұйымдастыру экологиялық дағдыларды меңгеруге мүмкіндік беретінін көрсетеді.

Мектеп жасына дейінгі кезеңде бала балабақшадан, отбасынан және қоршаған ортадан алған білімдерін белсенді қолдануды, оны қайта ой елегінен өткізуді және өзін тұтас әлемнің бір бөлігі ретінде қабылдауды үйренеді. Олар ересектердің жекелеген әрекеттеріне ғана емес, жалпы өмір салтына да қызығушылық танытады. Балалардың қоршаған әлемге қызығушылығы мен экологиялық дағдысын қалыптастыруда арнайы ұйымдастырылған педагогикалық кеңістік олардың жеке тәжірибесін арттыруға көмектеседі. Бұл орта экологиялық сана мен ойлауды, табиғатты қорғауға бағытталған мінез-құлықты дамыту үшін қажетті экологиялық білім, білік және дағдыларды қалыптастырады [14].

Зерттелген екі мектепке дейінгі ұйымның 31 педагог-тәрбиешінің сұхбат деректері мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастырудағы педагог рөлін екі негізгі бағытта сипаттады: жеке экологиялық мінез-құлық пен үлгі көрсету және ата-аналар мен қоғаммен серіктестік әрекеттерін ұйымдастыру. Педагогтер жауапкершілік, ресурстарды үнемдеу және күнделікті үлгі көрсету тәжірибелерін экологиялық тәрбиенің маңызды бөлігі ретінде; бірлескен іс-шаралар, насихаттау және қоғамдық акцияларды өз рөлінің жалғасы, оны бекіту формасы ретінде сипаттады.

Қаржыландыру туралы ақпарат

Ұсынылып отырған ғылыми мақала «Жас Ғалым» мемлекеттік жобасы бойынша гранттық қаржыландыру аясында дайындалды (ЖТН АР25795211 «Жасыл балабақша» тұжырымдамасы: мектепке дейінгі ұйымдарға интеграцияланған экологиялық білім беруді ендіру). Зерттеуге қаржылық қолдау көрсеткені үшін алғыс білдіреміз.

ӘДЕБИЕТ

[1] United Nations Environment Programme. Enhancing the meaningful participation of youth in environmental processes, and enhancing environmental education: Resolution 7/6 (UNEP/EA.7/Res.6) [Электронный ресурс]. – Nairobi: United Nations Environment Assembly, 2025. – Access mode: <https://docs.un.org/ru/A/81/25>. – Date of access:: 24.01.2026.

[2] Экологиялық мәдениетті дамытудың 2024–2029 жылдарға арналған

«Таза Қазақстан» тұжырымдамасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2024 жылғы 31 қазандағы № 910 қаулысы [Электронный ресурс]. – Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2400000910>. – [Қаралған күні: 24.01.2026].

[3] Ardoin N.M., Bowers A.W. Early childhood environmental education: A systematic review of the research literature // *Educational Research Review*. – 2020. – Vol. 31. – Art. 100353. – DOI: 10.1016/j.edurev.2020.100353.

[4] Güvenir Z., Türkmen L. The examination of preschool children's environmental attitudes and awareness // *Journal of Turkish Science Education*. – 2024. – Vol. 21, No. 3. – P. 430–447. – DOI: 10.36681/tused.2024.023.

[5] Podanyova T., Sazonova N., Tokareva M. Formation of the Ecological Culture Basics in Preschool Childhood // *Proceedings of the International Scientific and Practical Conference on Education, Health and Human Wellbeing (ICEDER 2019) // Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. – 2020. – P. 39–43. – DOI: 10.2991/iceder-19.2020.9.

[6] Bergan V., Berger Nylund M., Lervik Midtbø I., Landsem Paulsen B.H. The teacher's role for engagement in foraging and gardening activities in kindergarten // *Environmental Education Research*. – 2024. – Vol. 30, No. 1. – P. 68–82. – DOI: 10.1080/13504622.2023.2181271.

[7] Luo H., Li W.C. Leading change toward future sustainability: Teacher environmental leadership and its impacts on the environmental attitudes of early childhood teachers // *Journal of Cleaner Production*. – 2024. – Vol. 442. – Art. 141110. – DOI: 10.1016/j.jclepro.2024.141110.

[8] Айтпаева А.К., Абитова Г.Т. Формирование основ самореализации дошкольников в процессе ознакомления с окружающим миром // *Вестник КазНПУ имени Абая. Серия: Педагогические науки*. – 2022. – Т. 74, № 2. – С. 328–339. – DOI: 10.51889/2022-2.1728-5496.36.

[9] Ибрагимова Г.К., Саттыбаева Р.М. Практикаға бағдарланған тәсіл негізінде мектепке дейінгі ұйымдар педагогтерінің біліктілігін арттыру // *Өрлеу. Үздіксіз білім жаршысы*. – 2024. – № 4 (47). – С. 56–65. – DOI: 10.69927/VUGW7806.

[10] Сатыбалдиева Г.К., Бөрібай Э.С., Утарбаева А.Ш. Экологиялық білім беру арқылы экомәдениетті қалыптастыру тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізудің негізі ретінде // *Ізденістер, нәтижелер – Исследования, результаты*. – 2024. – № 4 (104). – С. 172–182. – DOI: 10.37884/4-2024/17.

[11] Капсанова Г.Б., Улуташ И. Диагностика уровня сформированности экологической грамотности у детей дошкольной группы // *Bulletin of Ablai Khan KazUIRandWL. Series «Pedagogical Sciences»*. – 2025. – № 4 (79). – С. 677–690. – DOI: 10.48371/PEDS.2025.79.4.041.

[12] Creswell J.W., Creswell J.D. *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. – 5th ed. – Los Angeles: SAGE Publications, 2018.

[13] Braun V., Clarke V. *Thematic Analysis: A Practical Guide*. – London: SAGE Publications, 2021.

[14] 2025–2026 оқу жылында Қазақстан Республикасының мектепке

дейінгі ұйымдары мен мектептердің, лицейлер мен гимназиялардың мектепалды сыныптарында тәрбиелеу-білім беру процесін ұйымдастыру туралы әдістемелік нұсқау хат [Электронный ресурс]. – Астана, 2025. – 86 б. – Кіру режимі: <http://www.irrd.kz/old/sites/irrd.kz/uploads/docs/2025/08/d-k25.pdf>. – [Қаралған күні: 24.01.2026].

REFERENCES

[1] United Nations Environment Programme. Enhancing the meaningful participation of youth in environmental processes, and enhancing environmental education: Resolution 7/6 (UNEP/EA.7/Res.6) [Electronic resource]. – Nairobi: United Nations Environment Assembly, 2025. – Access mode: <https://docs.un.org/ru/A/81/25>. – Date of access.: 24.01.2026.

[2] Ekologi'ialyq ma'deni'etti damyty'dyn' 2024–2029 jyldarg'a arnalg'an «Taza Qazaqstan» tujyrymdamasyn bekity' ty'raly: Qazaqstan Respy'bli'kasy U'kimetinin' 2024 jylg'y 31 qazandag'y № 910 qay'lysy (On Approval of the “Taza Qazaqstan” Concept for the Development of Environmental Culture for 2024–2029: Resolution No. 910 of the Government of the Republic of Kazakhstan dated 31 October 2024) [Electronic resource]. – Kіru rejimi: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2400000910>. – Qaralgan kuni: 24.01.2026. [in Kaz]

[3] Ardoin N.M., Bowers A.W. Early childhood environmental education: A systematic review of the research literature // Educational Research Review. – 2020. – Vol. 31. – Art. 100353. – DOI: 10.1016/j.edurev.2020.100353.

[4] Güvenir Z., Türkmen L. The examination of preschool children's environmental attitudes and awareness // Journal of Turkish Science Education. – 2024. – Vol. 21, No. 3. – P. 430–447. – DOI: 10.36681/tused.2024.023.

[5] Podanyova T., Sazonova N., Tokareva M. Formation of the Ecological Culture Basics in Preschool Childhood // Proceedings of the International Scientific and Practical Conference on Education, Health and Human Wellbeing (ICEDER 2019) // Advances in Social Science, Education and Humanities Research. – 2020. – P. 39–43. – DOI: 10.2991/iceder-19.2020.9.

[6] Bergan V., Berger Nylund M., Lervik Midtbø I., Landsem Paulsen B.H. The teacher's role for engagement in foraging and gardening activities in kindergarten // Environmental Education Research. – 2024. – Vol. 30, No. 1. – P. 68–82. – DOI: 10.1080/13504622.2023.2181271.

[7] Luo H., Li W.C. Leading change toward future sustainability: Teacher environmental leadership and its impacts on the environmental attitudes of early childhood teachers // Journal of Cleaner Production. – 2024. – Vol. 442. – Art. 141110. – DOI: 10.1016/j.jclepro.2024.141110.

[8] Aitpaeva A.K., Abitova G.T. Formirovanie osnov samorealizatsii doshkol'nikov v protsesse oznakomleniya s okruzhayushchim mirom (Formation of the Foundations of Preschool Children's Self-Realization in the Process of Familiarization with the Surrounding World) // Vestnik KazNPU imeni Abaya. Seriya: Pedagogicheskie nauki (Bulletin of Abai KazNPU. Series: Pedagogical Sciences). – 2022. – Vol. 74, No. 2. – pp. 328–339. – DOI: 10.51889/2022-2.1728-5496.36. [in Russ]

[9] I'bragi'mova G.K., Sattybaeva R.M. Prakti'kag'a bag'darlang'an ta'sil negizinde mektepke dei'ingi ui'ymdar pedagogterinin' biliktiligini arttyry' (Professional Development of Preschool Teachers Based on a Practice-Oriented Approach) // O'rley'. U'zdiksiz bilim jars'ysy (Orleu. Bulletin of Continuing Education). – 2024. – No. 4 (47). – pp. 56–65. – DOI: 10.69927/VUGW7806. [in Kaz]

[10] Satybaldi'eva G.K., Bo'ribai' E.S., Y'tarbaeva A.S'. Ekologi'ialyq bilim bery' arqyly ekoma'deni'etti qalyptastyry' turaqty damy' maqsattaryna qol jetkizy'din' negizi retinde (Formation of Eco-Culture through Environmental Education as a Basis for Achieving the Sustainable Development Goals) // Izdenister, na'ti'jeler – Issledovaniya, rezul'taty (Research, Results). – 2024. – No. 4 (104). – pp. 172–182. – DOI: 10.37884/4-2024/17. [in Kaz]

[11] Kapsanova G.B., Ulutash I. Diagnostika urovnya sformirovannosti ekologicheskoi gramotnosti u detei predshkol'noi gruppy (Diagnostics of the Level of Environmental Literacy Formation in Children of a Pre-Primary Group) // Bulletin of Ablai Khan KazUIRandWL. Series «Pedagogical Sciences». – 2025. – No. 4 (79). – pp. 677–690. – DOI: 10.48371/PEDS.2025.79.4.041. [in Russ]

[12] Creswell J.W., Creswell J.D. Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches. – 5th ed. – Los Angeles: SAGE Publications, 2018.

[13] Braun V., Clarke V. Thematic Analysis: A Practical Guide. – London: SAGE Publications, 2021.

[14] 2025–2026 oqy' jylynda Qazaqstan Respy'bli'kasynyn' mektepke dei'ingi ui'ymdary men mektepterdin', li'tsei'ler men gi'mnazi'ialardyn' mektepaldy synyptarynda ta'rbi'eley'-bilim bery' protsesin ui'ymdastyry' ty'raly a'distemelik nusqay' hat (Methodological Guidance Letter on Organizing the Educational Process in Preschool Organizations and Pre-Primary Classes of Schools, Lyceums and Gymnasiums of the Republic of Kazakhstan in the 2025–2026 Academic Year) [Electronic resource]. – Astana, 2025. – 86 p. – Kiru rejimi: <http://www.irrd.kz/old/sites/irrd.kz/uploads/docs/2025/08/d-k25.pdf>. – Qaralghan kuni: 24.01.2026. [in Kaz]

РОЛЬ ПЕДАГОГА В ФОРМИРОВАНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА: КАЧЕСТВЕННЫЙ АНАЛИЗ

*Жакупова А.Ж.¹, Капсанова Г.Б.², Имамбекова А.С.³, Смагулова Б.Б.⁴

*^{1,2}Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Алматы, Казахстан

²Ясли-сад №186 КГКП, Алматы, Казахстан

³Ясли-сад «Ұлан» КГКП, Алматинская обл., Казахстан

Аннотация. Формирование экологической культуры является одним из приоритетных направлений государственной политики. В этой связи особое значение приобретает экологическое воспитание, начинающееся уже в дошкольном возрасте. Именно на данном этапе формируются

первоначальные представления ребёнка о природе, бережное отношение к окружающей среде, способность проявлять заботу и сочувствие, а также элементарные навыки экологически ответственного поведения. Педагог играет значимую роль в формировании у детей дошкольного возраста ответственного отношения к окружающей среде и ценностных установок в отношении природы. Цель исследования – охарактеризовать роль педагога в формировании экологической культуры детей дошкольного возраста на основе собственного опыта и представлений педагогов. Исследование выполнено в рамках качественного описательного дизайна. С использованием целевой критериальной выборки в исследование были включены 31 педагог-воспитатель из двух дошкольных организаций, имеющие не менее трёх лет профессионального стажа. Данные были собраны посредством фокус-групповых полуструктурированных интервью, включавших 12 вопросов и проведённых в трёх группах по 10, 10 и 11 участников. Обработка данных осуществлялась в программе MAXQDA 24.4.0 с применением индуктивного тематического анализа, предложенного Braun и Clarke. В результате были выявлены две основные темы: 1) личностные экологические навыки и опыт педагога; 2) партнёрская деятельность педагога с родителями и общественностью. Наиболее часто кодируемыми сегментами стали «ответственность» (n=13), «демонстрация личного примера» (n=10), «бережное использование ресурсов» (n=10) и «организация активных мероприятий» (n=10). Результаты показали, что педагоги характеризуют свою роль в экологическом воспитании через демонстрацию экологически ответственного поведения в повседневной жизни и развитие партнёрского взаимодействия с семьёй и общественностью.

В процессе формирования экологической культуры детей дошкольного возраста педагог дошкольной организации выступает не только как посредник в ознакомлении ребёнка с природой, но и как образец экологически ответственного поведения, организатор практической природоохранной деятельности детей и участник вовлечения родителей в процесс общественного экологического воспитания.

Ключевые слова: дошкольное образование, дети дошкольного возраста, педагог дошкольной организации, экологическое образование, экологическая культура, экологическая деятельность, фокус-групповое интервью, тематический анализ.

THE ROLE OF TEACHERS IN DEVELOPING ECOLOGICAL CULTURE AMONG PRESCHOOL CHILDREN: A QUALITATIVE ANALYSIS

*Zhakupova A.Zh.¹, Kapsanova G.B.², Imambekova A.S.³, Smagulova B.B.⁴

*^{1,2}Abai Kazakh National Pedagogical University Almaty, Kazakhstan

³Nursery- garden No.186 MSPE, Almaty, Kazakhstan

⁴Nursery- garden «Ulan» MSPE, Almaty, Kazakhstan

Abstract. The development of ecological culture is one of the priority areas of public policy. In this context, environmental education beginning

at the preschool stage is of particular importance. It is during this period that children develop their initial understanding of nature, a caring attitude toward the environment, the ability to demonstrate care and empathy, and basic skills of environmentally responsible behavior. Teachers play a significant role in fostering environmentally responsible behavior and value-based attitudes toward nature among preschool children. The aim of this study was to characterize the role of teachers in developing ecological culture among preschool children based on teachers' own experiences and perceptions. The study employed a qualitative descriptive design. Using purposive criterion sampling, 31 preschool teachers from two preschool organizations, each with at least three years of professional experience, participated in the study. Data were collected through semi-structured focus group interviews comprising 12 questions and conducted in three groups of 10, 10, and 11 participants. The data were analyzed in MAXQDA 24.4.0 using the inductive thematic analysis approach proposed by Braun and Clarke. Two major themes were identified: 1) teachers' personal environmental skills and experiences; and 2) teachers' partnership activities with parents and the wider community. The most frequently coded segments were "responsibility" (n=13), "role modeling" (n=10), "resource conservation" (n=10), and "organization of active events" (n=10). The findings showed that teachers described their role in environmental education through demonstrating environmentally responsible behavior in everyday life and developing partnerships with families and the community.

In developing ecological culture among preschool children, preschool teachers act not only as facilitators who introduce children to nature, but also as role models of environmentally responsible behavior, organizers of children's practical environmental activities, and key participants in engaging parents in community-based environmental education.

Keywords: preschool education, preschool children, preschool teacher, environmental education, ecological culture, environmental activities, focus group interview, thematic analysis

Мақала түсті / Статья поступила / Received: 14.01.2026
Жариялауға қабылданды / Принята к публикации / Accepted: 26.06.2026

Авторлар туралы мәлімет:

Жакупова Алтынай Жұмабекқызы – PhD, Абай атындағы ҚазҰПУ аға оқытушысы, Алматы қ., Қазақстан E-mail: altyn.zhakup.84@bk.ru ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9598-402X>

Капсанова Гульмира Бейсеновна – Мектепке дейінгі білім беру және әлеуметтік педагогика кафедрасының докторанты, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан E-mail: kapsanova_g@mail.ru ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5737-8069>

Имамбекова Айгуль Сембековна - КМҚК №186 бөбекжай-балабақша меңгерушісі, Алматы қ., Қазақстан E-mail: 186sad@mail.ru ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-1287-9716>

Смагулова Бахтыгуль Бейсембайқызы - КМҚК «Ұлан» бөбекжай-балабақша меңгерушісі, Алматы обл., Қазақстан E-mail: Smagulova_1976@bk.ru ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4183-980X>

Информация об авторах:

Жакупова Алтынай Жұмабекқызы – PhD, старший преподаватель КазНПУ имени Абая, г.Алматы, Казахстан E-mail: altyn.zhakup.84@bk.ru ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9598-402X>

Капсанова Гульмира Бейсеновна – докторант кафедры дошкольного образования и социальной педагогики, Казахский Национальный Педагогический Университет им. Абая, г. Алматы, Казахстан E-mail: kapsanova_g@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5737-8069>

Имамбекова Айгуль Сембековна - Заведующая ясли-садом №186 КГКП, г. Алматы, Казахстан E-mail: 186sad@mail.ru ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-1287-9716>

Смагулова Бахтыгуль Бейсембаевна - Заведующая ясли-садом «Ұлан» КГКП, Алматинская обл., Казахстан E-mail: Smagulova_1976@bk.ru ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4183-980X>

Information about authors:

Zhakupova Altynay Zhumabekkyzy – PhD, senior lecturer at Abay KazNPU, Almaty, Republic of Kazakhstan E-mail: altyn.zhakup.84@bk.ru ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9598-402X>

Kapsanova Gulmira Beysenovna - doctoral students of the Department of Preschool Education and Social Pedagogy of Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, E-mail: kapsanova_g@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5737-8069>

Imambekova Aigul Sembekovna - Head of the nursery-garden No.186 MSPE, Almaty, Kazakhstan

E-mail: 186sad@mail.ru ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-1287-9716>

Smagulova Bakhtygul Beisembayevna - Head of the nursery-garden «Ulan» MSPE, Almaty reg., Kazakhstan E-mail: Smagulova_1976@bk.ru ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4183-980X>